

ПОЖЕЖНА ТА ТЕХНОГЕННА БЕЗПЕКА ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

FIRE AND TECHNOLOGICAL SAFETY AS AN OBJECT OF CRIMINAL LAW PROTECTION

Павленко Т.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права та процесу
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Попов В.В., викладач електротехнічного відділення
Звягельський політехнічний фаховий коледж

Стаття присвячена висвітленню проблеми об'єкта кримінально-правової охорони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270 КК України «Порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки». Наголошено на важливості чіткого розуміння об'єкта кримінального правопорушення, оскільки саме таке визначення сприяє правильній кваліфікації вчиненого, дозволяє відмежувати кримінальне правопорушення від інших видів правопорушень, розмежувати суміжні склади кримінальних правопорушень, визначити тяжкість спричиненої шкоди тощо. Зауважується, що проблема визначення об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270 КК України «Порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки» й досі залишається практично поза увагою вчених-юристів. Проаналізовано різні наукові погляди щодо визначення понять «пожежна безпека», також акцентовано увагу на нормативно-правовому визначенні даного поняття, що надається в Кодексі цивільного захисту України. Констатується, що поняття «техногенна безпека» взагалі не досліджувалося на доктринальному рівні, що значно ускладнює його розуміння як об'єкта кримінально-правової охорони. Зазначено, що для розуміння техногенної безпеки необхідно послуговуватися положеннями Кодексу цивільного захисту України. Разом з тим, зауважено, що визначення, яке міститься в зазначеному кодексі абсолютно не розкриває ні зміст, ні ознаки техногенної безпеки. Підтримано точку зору науковців щодо доцільності визначення об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270 КК України, не лише через категорії «пожежна безпека» та «техногенна безпека», а й через призму поняття «вимоги». Констатовано необхідність подальших ґрунтовних наукових розробок щодо чіткого визначення об'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270 КК України «Порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки».

Ключові слова: безпека, пожежна безпека, техногенна безпека, вимоги пожежної безпеки, вимоги техногенної безпеки, кримінальні відповідальність, кримінальне правопорушення, об'єкт кримінального правопорушення, склад кримінального правопорушення.

The article is devoted to the issue of the object of criminal law protection of the criminal offense under Article 270 of the Criminal Code of Ukraine "Violation of fire or industrial safety requirements established by law". The author emphasizes the importance of a clear understanding of the object of a criminal offense, since such a definition contributes to the correct qualification of the offense, allows distinguishing a criminal offense from other types of offenses, delimiting related corpus delicti, determining the severity of the damage caused, etc. It is noted that the problem of determining the object of a criminal offense under Article 270 of the Criminal Code of Ukraine "Violation of fire or industrial safety requirements established by law" still remains virtually unaddressed by legal scholars. The author analyzes various scientific views on the definition of "fire safety", and also focuses on the regulatory and legal definition of this concept provided by the Civil Protection Code of Ukraine. It is stated that the concept of "technogenic safety" has not been studied at all at the doctrinal level, which greatly complicates its understanding as an object of criminal law protection. It is noted that in order to understand technogenic safety, it is necessary to use the provisions of the Civil Protection Code of Ukraine. At the same time, it is noted that the definition contained in the said Code does not reveal either the content or the features of technogenic safety at all. The author supports the point of view of scholars regarding the expediency of defining the object of a criminal offense under Article 270 of the Criminal Code of Ukraine not only through the categories of "fire safety" and "technogenic safety", but also through the prism of the concept of "requirements". The author notes the need for further substantial scientific research on a clear definition of the object of the criminal offense under Article 270 of the Criminal Code of Ukraine "Violation of fire or industrial safety requirements established by law".

Key words: security, fire safety, technogenic safety, fire safety requirements, technogenic safety requirements, criminal liability, criminal offense, object of a criminal offense, corpus delicti of a criminal offense.

Постановка проблеми. Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК) не містить визначення поняття об'єкта кримінального правопорушення, оскільки це поняття є суто доктринальним. Серед науковців єдині думки з цього питання немає. Погоджуються вони тільки в тому, що об'єкт кримінального правопорушення це те, чому спричиняється шкода або створюється загроза спричинення шкоди внаслідок учинення кримінального правопорушення [1, с. 93]. Зауважимо, що «відповідно до панівної доктрини сучасного кримінального права, об'єкт є обов'язковим елементом будь-якого складу кримінального правопорушення» [2, с. 86]. Разом з тим деякі науковці зауважують, що ситуація, яка складатиметься навколо проблематики розуміння об'єкта кримінального правопорушення, свідчить про те, «що як у вітчизняній правоохоронній та судовій практиці, так і в теорії кримінального права він поступово втрачає своє принципове значення та з обов'язкового елементу будь-якого злочину перетворюється на другорядний. Правозастосовувач під час встановлення підстави кримінальної відповідальності найчастіше взагалі не звертає на нього увагу, презюмуючи

наявність об'єкта у зв'язку з криміналізацією відповідного діяння, а доктрина якщо й згадує про цей елемент складу, то здебільшого як данина вітчизняній традиції. Така тенденція є вкрай негативною, оскільки суперечить законодавчим уявленням про підстави кримінальної відповідальності та усталеним поглядам стосовно чотирьохелементної структури складу» [3, с. 60] кримінального правопорушення. Підтримуючи точку зору І. І. Чугунікова, зазначимо, що визначення змісту об'єкта кримінального правопорушення має вагомий значення, оскільки сприяє уточненню меж дії кримінально-правової норми, розмежуванню злочинного діяння від незлочинного, відмежуванню складу кримінального правопорушення від суміжних складів, визначенню тяжкості заподіяної шкоди, правильній кваліфікації вчиненого діяння тощо. Крім того, вітчизняна кримінально-правова доктрина оперує поняттям склад злочину (кримінального правопорушення), що має чітко визначені обов'язкові структурні елементи, зокрема об'єкт кримінального правопорушення.

Зауважимо, що системний аналіз об'єкта кримінально-правової охорони проводиться далеко не у кожному

випадку дослідження кримінальних правопорушень. Не є виключенням і норма, передбачена ст. 270 КК України, в контексті визначення понять «пожежна безпека» та «техногенна безпека» як безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення.

Ступінь наукової розробки теми. В цілому склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 270 КК України «Порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки», досліджувався фрагментарно. Це стосується аналізу всіх структурних елементів зазначеного складу кримінального правопорушення, зокрема і безпосереднього об'єкта. Окремі питання розглядалися такими науковцями як П. Афанасьєв, К. Гаврилова, С. Денісов, М. Коржанський, С. Мосов, А. Музика, В. Тацій, В. Тихий та ін.. Більш детально проблематику безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270 КК України, дослідив А.М. Ященко, який зауважив на тому, що «пожежна безпека» і «техногенна безпека» як об'єкт кримінального правопорушення, повинні характеризуватися через поняття «вимоги» [2, с. 86].

Метою наукової статті є доктринальний та нормативно-правовий аналіз поняття та змісту «пожежної безпеки» та «техногенної безпеки» як об'єкта кримінально-правової охорони.

Вклад матеріалу. Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270 КК України, досить часто називають пожежну безпеку, тобто частину громадської безпеки, такий стан суспільних відносин, за якого забезпечується захист особи, майна, суспільства та держави від виникнення і поширення пожеж, а також їх шкідливих наслідків [4, с. 67]. Проте, у зв'язку зі змінами, внесеними до зазначеної статті у березні 2021 року, безпосередній об'єкт кримінального правопорушення був «розширений» і наразі ми маємо говорити як про пожежну безпеку так і техногенну безпеку, як об'єкт кримінально-правової охорони. Для того щоб з'ясувати об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270 КК України, перш за все необхідно розібратися з розумінням понять «пожежна безпека» та «техногенна безпека». Аналіз диспозиції ст. 270 КК України дає підстави стверджувати, що вона є бланкетною, а відтак, для з'ясування визначення та змісту зазначених понять необхідно звернутися до інших нормативно-правових актів.

Загалом безпека – це досить широке поняття. Зміст якого згідно з етимологією цього слова означає «відсутність загрози», тобто відсутність загрози для особистості, суспільства і держави в цілому [5, с. 52].

Відповідно до положень п. 33 ст. 2 Кодексу цивільного захисту України «пожежна безпека – стан захищеності життя та здоров'я людини, майна, навколишнього природного середовища від пожеж, що характеризується досягненням прийняттого рівня ризику виникнення пожежі» [6]. Як ми можемо бачити, це визначення є доволі лаконічним. Таке ж лаконічне визначення надає К. Ю. Гаврилова яка зазначає, що «пожежна безпека – це відсутність неприпустимого ризику виникнення і розвитку пожеж та пов'язаної з ними можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю» [7]. Проте в науковій літературі пропонуються й більш розширені визначення пожежної безпеки. Наприклад, «пожежна безпека – це сукупність урегульованих нормативно-правовими актами суспільних відносин, спрямованих на створення таких внутрішніх і зовнішніх умов існування будь-якого об'єкта чи суб'єкта, що виключає неприпустимий ризик виникнення та розвитку пожежі, забезпечує запобігання можливості впливу небезпечних факторів пожежі на живих істот, матеріальні цінності та довкілля, а також попередньо впроваджує заходи, які будуть сприяти гасінню пожеж» [8]. С. Ф. Денісов та А. О. Коцар зауважують, що пожежну безпеку необхідно розуміти як систему соціально-економічних і організаційно-правових

заходів, спрямованих на охорону власності, захист життя, здоров'я і майна громадян, народногосподарського комплексу, пам'яток історії і культури, а також навколишнього середовища і природних багатств від пожеж і пов'язаних з ними небезпек [9, с. 158]. В. П. Тихий взагалі виділяє у понятті «пожежна безпека» чотири групи правовідносин: відносини щодо попередження загрози виникнення пожеж; відносини щодо обмеження розповсюдження пожеж, що виникли, і їх небезпечних факторів – відкритого вогню, підвищеної температури, руйнування споруд тощо; відносини щодо створення в процесі пожежі умов для безпечної евакуації людей та матеріальних цінностей; відносини щодо створення умов для гасіння пожеж [10, с. 149–150]. Також можна навести, як уявляється, досить ґрунтовну точку зору щодо розуміння пожежної безпеки відповідно до якої пожежну безпеку слід розуміти як складну багатофакторну категорію, яка характеризує стан захищеності людини, суспільства, національного багатства та довкілля від пожеж, що, по-перше, відображає здатність протистояти дестабілізуючій дії різноманітних чинників, що створюють реальну загрозу виникнення пожеж, а, по-друге, гарантується механізмом забезпечення пожежної безпеки як об'єктивною потребою запобігання реальної та потенційної загрози пожеж, зниження ймовірності їх виникнення та мінімізації втрат і збитків від реальних пожеж [11, с. 12]. Тобто, ми бачимо різні підходи до розуміння пожежної безпеки, що ще раз підкреслює важливість визначення цього поняття.

Щодо поняття «техногенна безпека», то в сучасній науковій літературі його визначення не надається. Проте, у п. 43 ст. 2 Кодексу цивільного захисту України пропонується таке визначення: «техногенна безпека – відсутність ризику виникнення аварій та/або катастроф на об'єктах, що можуть створити реальну загрозу їх виникнення. Техногенна безпека характеризує стан захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного характеру. Забезпечення техногенної безпеки є особливою (специфічною) функцією захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій» [6]. У проекті Закону України «Про техногенну безпеку» від 6 квітня 2011 року надається дещо інше визначення, так зазначається, що «техногенна безпека (стан техногенної безпеки) – ступінь захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від надзвичайних ситуацій техногенного характеру на техногенно-небезпечних об'єктах, який характеризується відсутністю на таких об'єктах недопустимого ризику виникнення надзвичайної ситуації» [12].

Зауважимо, що наведені визначення пожежної безпеки та техногенної безпеки повною мірою не дають можливості розкрити розуміння об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270 КК України. По-перше, щодо пожежної безпеки, через широке різноманіття наукових підходів до визначення цього поняття, а відтак, відсутності єдності у поглядах, а щодо техногенної безпеки, навпаки, практично повної відсутності наукових досліджень цієї проблеми. По-друге, визначення об'єкта кримінального правопорушення «Порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки» не може здійснюватися виключно через призму аналізу понять «пожежна безпека» та «техногенна безпека», адже у диспозиції ст. 270 КК України мова йде про порушення «встановлених законодавством вимог». Тож, абсолютно логічно є позиція А. М. Ященка, що зміст цих понять має характеризуватися через поняття «вимоги» [2, с. 87].

На сьогодні ґрунтовного аналізу розуміння «законодавчих вимог» щодо дотримання пожежної та техногенної безпеки немає. Зокрема, К. Гаврилова, в ході дослідження питання пожежної безпеки зазначила, що під встановленими законодавством вимогами пожежної безпеки «слід розуміти положення, які встановлюють норми і правила щодо запобігання виникненню пожеж, мінімі-

зація негативних наслідків» [13, с. 102]. О. О. Дудорова та Є. О. Письменський зазначають, що вимоги пожежної безпеки – це вимоги закріплені у нормативно-правових актах будь-якого рівня, від закону до локальних актів, які видає адміністрація підприємств, установ, організацій [4, с. 67]. Тобто до таких нормативно-правових актів можна віднести закони, постанови Кабінету міністрів України, а також положення, інструкції, правила, стандарти, норми та інші нормативні акти, що прийняті в установленому законом порядку й містять вимоги щодо пожежної безпеки (ліквідації пожеж та їх попередження, мінімізації наслідків пожеж тощо). Підтримаємо точку зору, що, на жаль, із зазначеного не можливо зробити висновок про зміст «вимог». Розуміння їх ускладнюється і тим, що вказані вимоги необхідно розглядати стосовно певних об'єктів, що диференціює їх значним чином [2, с. 88]. В Україні діє велика кількість актів, що «регулюють порядок чи режим пожежної безпеки, і їх розгалуженість і специфічність підштовхує до висновку про те, що вимоги пожежної безпеки, особливо на специфічних об'єктах, відомі абсолютно не всім громадянам, які можуть бути суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270 КК України, і забезпечити їх дотримання неуповноваженим особам, якщо це неможливо, але дуже ускладнено» [2, с. 88].

Щодо дотримання вимог техногенної безпеки, то необхідно звернутися до «Правил техногенної безпеки» (далі – Правила), затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України 05 листопада 2018 року № 879 [14]. Згідно положень ст. 1 Правил вони «визначають загальні вимоги до організації техногенної безпеки на підприємствах, в установах, організаціях та на небезпечних територіях і є обов'язковими для виконання керівниками, посадовими особами і працівниками міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування (далі – органи влади), фізичними особами – підприємцями, власниками, керівниками (далі – суб'єкти господарювання) та працівниками підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності» [14]. Як зазначає А. М. Яценко, в цій нормі «чітко і вичерпно визначається коло суб'єктів, на яких покладається обов'язок дотримуватися вимог техногенної безпеки» [2, с. 88]. А відтак, науковець доходить

висновку про те, що «звичайні, пересічні громадяни, не пов'язані з виконанням певних трудових функцій чи такі, що не обіймають певних посад, не можуть нести відповідальності за недотримання вимог техногенної безпеки, оскільки на них не покладається відповідний обов'язок. ... що приводить до висновку про необхідність здійснення правового аналізу встановлення спеціального суб'єкта у досліджуваному складі кримінального правопорушення» [2, с. 88].

Отже, можемо підтримати точку зору, що вимог пожежної безпеки повинні дотримуватися всі особи, зокрема, з урахуванням положень, що містяться у нормативно-правових актах, які регламентують порядок дотримання пожежної безпеки, принаймні є таке розуміння. Що ж стосується техногенної безпеки, то тут ситуація трохи інша. Так, у ст. 2 Правил зазначається, що «забезпечення техногенної безпеки – сукупність дій органів влади, суб'єктів господарювання, керівників (власників) та відповідальних осіб об'єктів, спрямованих на запобігання аваріям, аварійним та надзвичайним ситуаціям техногенного характеру на небезпечних об'єктах та небезпечних територіях» [14]. У ст. 51 «Забезпечення техногенної безпеки органами державної влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання» [6] Кодексу цивільного захисту України також чітко визначено коло суб'єктів, на яких покладається обов'язок щодо забезпечення техногенної безпеки. Тож, можемо зробити висновок, що коло осіб, які можуть нести відповідальність за порушення вимог техногенної безпеки є специфічним. Що, як зазначав А. М. Яценко відкриває питання спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270 КК України.

Висновки. 1. Наведені в науковій літературі визначення понять «пожежна безпека» та «техногенна безпека» наразі не сприяють чіткому розумінню їх як об'єкта кримінально-правової охорони. 2. Підтримуємо позицію науковців щодо необхідності аналізу об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270 КК України, не лише через категорії «пожежна безпека» та «техногенна безпека», а й через призму поняття «вимоги». 3. Наразі є чітка необхідність у подальших наукових розвідках щодо розуміння пожежної та техногенної небезпеки як об'єктів кримінально-правової охорони.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павленко Т.А. Об'єкт злочину в доктрині кримінального права. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2018. Вип. 3 (83). С. 93. (С. 92–102). URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d474b4becba-4877-b3f4-0487f0804562/content>
2. Яценко А.М. Щодо визначення понять пожежна та техногенна безпека у кримінальному праві України. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. № 5–6. 2023. С. 86–90. DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2023-5-15>
3. Чугуніков І.І. Об'єкт злочину як нормативне поняття. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2017. № 4 (58). С. 60–73.
4. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т. 2. Луганськ: Видавництво «Елтон -2». 2012. 704 с.
5. Pavlenko, M Korabel – The national security field under conditions of armed aggression of the Russian Federation against Ukraine in 2022. *Journal of Geography, Politics and Society*, 2022 p. 51-54. DOI: <https://doi.org/10.26881/jpgs.2022.3.05>
6. Кодекс цивільного захисту України. Від 2 жовтня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>
7. Гаврилова К.Ю. Кримінальна відповідальність за порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки. URL: <http://surl.li/pcjjj>.
8. Андрієнко М.В. Особливості визначення поняття «пожежна безпека». *Пожежна безпека: теорія і практика: збірник наукових праць*. 2014. № 16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbtp_2014_16_4.
9. Денісов С.Ф., Коцар А.О. Законодавче закріплення визначення поняття пожежної безпеки. *Вчені записки Таверійського нац. ун-ту Вернадського*. Серія: *Юридичні науки*. 2012. Том 25. № 1. С. 158. (С. 157–162.)
10. Тихий В.П. Уголовно-правовая охрана общественной собственности. Харьков: Вища школа. Издательство при Харьковском университете. 1981. С. 149–150.
11. Мартин О.М. Пожежна безпека як складник національної безпеки: концептуальні підходи до її визначення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Випуск 15. С. 10–13.
12. Проект Закону України «Про техногенну безпеку» від 6.04.2011. № 8346. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6FU00A?an=3>
13. Гаврилова К.Ю. Кримінальна відповідальність за порушення вимог пожежної безпеки в закладах освіти. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 102–105.
14. Правила техногенної безпеки. Затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України № 879 від 05 листопада 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1346-18#Text>